

NIEKTORÉ AKTUÁLNE OTÁZKY ONTOLÓGIE

IGOR HRUŠOVSKÝ

V nedávnej štúdií o dialektike objektu a subjektu pokúsil som sa zdôvodniť, že touto dialektickou osciláciou sa prejavuje kognitívno-praktický proces, ktorý je hýbadlom všetkého dejinného pohybu. Možno povedať, že kognitívno-praktická aktivita ľudí je prameňom tak transformácií existenčného prostredia človeka, ako aj premien jeho samého. Tieto modifikácie možno si vysvetliť len z ich vzájomného pôsobenia sprostredkovaného praxou.

Byť v rozpornej interakcii s iným je fundamentálnou črtou spôsobu bytia každej konkrétnej skutočnosti. V tomto zmysle niet ani nijakého subjektu a objektu „osebe“. Bytosť sa na seba viažu v protirečivom vzťahu. V procese dialektickej oscilácie týchto pólov jednotnej skutočnosti modifikuje sa na každom vývinovom stupni objekt i subjekt.

Na každej veci alebo predmete je vždy účasť aj spoločenskoľudského subjektu. Materiálne bytie alebo bytie z aspektu ontológie je vždy podmienené dialektikou objektu a subjektu. Niet ontického bytia „ako takého“ a zároveň aj určeného. Otázka určenosti bytia, otázka „povahy“ bytia je vždy otázkou „spôsobu“ bytia.

Tieto otázky sú jedny z fundamentálnych problémov filozofie. V poslednom čase sa nimi zaoberá pomerne rozsiahla štúdia, ktorá je zatiaľ v rukopise, a okrem nej aj stručnejší článok nedávno publikovaný. Aj ja som venoval tejto problematike sústavnejšiu pozornosť v sérii štúdií. Vychádzajúc zo svojich prác a nadväzujúc na podnety obidvoch spomenutých prác, pokúsím sa v tejto črte opätovne rozoberať niektoré aspekty kategórie bytia. V nasledujúcej pasáži tejto črty nadviažem najprv na podnety rukopisej štúdie.

*

V tejto štúdií sa konštatuje, že kým „ontologické bytie“ je nekonečné, objekt je vždy konečný, pretože taký je i subjekt. Tvrdí sa v nej ďalej, že marxizmus uznáva rozdiel ontologického bytia ako absolútnej reality, ako systému materiálnych systémov, a skutočnosti ako prírodno-sociálnej predmetnosti. Na inom mieste autor akceptuje rozdiel ontologického bytia a aktuálneho objektu. Potom hovorí, že aj keď bytie ostáva pre človeka nevyčerpateľné, predsa sa dejme zväčšuje a prehľbuje podiel bytia, s ktorým sa človek dostáva do kontaktu; bytie je teda aj potenciálnym objektom. Čo sa z ontologického, materiálneho bytia stáva aktuálnym objektom, závisí vraj od praktickej a poznávacej aktivity historického subjektu. Objekt konania a poznania nie je teda totožný s ontologickým bytím. Podľa autora tejto štúdie pojmu ontologického bytia sú subsumované pojmy aktuálneho objektu a potenciálneho objektu: „Hranice medzi ontologickým bytím ako aktuálnym objektom a ontologickým bytím ako potenciálnym objektom nie sú skostnatené, raz pre vždy dané, ale živé a historicky premenlivé.“ Podľa autora je len relatívny rozdiel materiálneho bytia ako objektu „osebe“, ako potenciálneho objektu a toho istého bytia ako objektu „pre nás“, ako aktuálneho objektu. A ďalej: metafyzika vraj vymedzuje bytie ako niečo, čo je, ale nevymedzuje,

čím toto niečo je. Dokonca vraj akékoľvek vymedzenie odmieta a pracuje s pojmom „prázdneho“ či „holého“ bytia. Autor tvrdí, že marxizmus-leninizmus vie, že „existuje bytie, ktoré existuje nielen bez ľudského pričinenia, ale aj bez toho, žeby sme o ňom čosi vedeli“. Napriek tomu podľa autora možno vymedziť, čím je potenciálny objekt. Ak som dobre porozumel textu, sem vraj patria kozmické, geologické, klimatické, biosomatické a iné predpoklady kognitívno-praktického subjektu, ako aj dosiaľ neznáme procesy prírody. Ak som dobre rozumel z ústneho vyjadrenia autora, patrí sem konkrétne napríklad materiálna príčina vzniku novotvaru. Postupné vyčleňovanie predmetov z ontologického bytia v praktickej činnosti ľudí nám podľa autora umožňuje usudzovať z povahy predmetov na základnú povahu bytia. Bytie teda vraj nie je absolútne neurčené, ani holé či prázdne. Jednota bytia, hovorí, spočíva v jeho materiálnosti. Materialistický monizmus je, ako autor hovorí, hypotézou, ktorá sa potvrdzuje celým procesom spoločenskohistorickej praxe ľudí.

Keď som čítal tieto pasáže, zišlo mi na um, že klasici marxistickej filozofie predsa rozlišujú otázky bytia a spôsobu bytia: domnievam sa, že to nie je rozdiel medzi tzv. ontologickým bytím a aktuálnym objektom. Ak autor hovorí o základnej povahe bytia, ktorá je vyjadrená jeho vrcholnými zákonmi, vždy ide o základné spôsoby bytia. Sám autor hovorí, že z aktuálnych objektov konania a poznania možno usudzovať na základnú povahu bytia. Aj vrcholné zákony ontologického bytia sú výrazom toho, čo už je v spoločensko-historickej praxi relatívne spredmetnené. Do procesu spredmetňovania patria podľa mňa aj procesy indukcie vychádzajúce z dosiahnutých výsledkov konkrétneho poznania, rôzne extrapolácie a interpolácie našich poznatkov, ktoré obohacujú obzor konania a poznania. Týka sa to napr. extrapolácií poznatkov, ktoré sme až dosiaľ dosiahli, do čias hoci pred vznikom človeka. To prispieva napokon k obohateniu materialistického svetonázoru.

Podľa autora bytie nie je absolútne neurčené, ani holé či prázdne. Jednota bytia spočíva, ako hovorí, v jeho materiálnosti. K týmto dvom výrokom, ktoré autor vyslovil jedným dychom, uvediem Engelsovu mienku, podľa ktorej keď hovorím a bytí a len (podtrhol Engels) o bytí, vlastnosti sa vylučujú z úvahy. Vtedy sa nezaobieram ontológiou, ale gnozeológiou, vtedy ide o základnú otázku vzťahu bytia a vedomia, vtedy ide len o to, že je čosi mimo nášho vedomia. Čím je toto čosi? To si môžeme zodpovedať na ontologickej rovine, adekvátne k práve dosiahnutej úrovni poznania a praxe. Všetky dosiahnuté poznatky ľudstva ústia do materialistického svetonázoru. Čo k tomu hovorí Engels: „Jednota sveta nespočíva v jeho bytí, hoci jeho bytie je predpokladom jeho jednoty, lebo najprv predsa svet musí byť, než môže byť jeden. Bytie je predsa vôbec otvorená otázka za onou hranicou, kde sa končí náš obzor. Skutočná jednota sveta spočíva v jeho materiálnosti...“ Engels teda takto principiálne rozlišuje pojem bytia a pojem materiality, čiže rozlišuje základnú gnozeologickú otázku bytia a vedomia, a ontologickú otázku spôsobov bytia. Preto tvrdím, že iba predpoklad je „ako taký“, t. j. potenciálne bytie alebo bytie ešte mimo kontaktu s kognitívno-praktickým subjektom, čiže bytie ešte neurčené alebo holé. Ako sa rozumie, holé bytie nie je nijakým nebytím, je iba neurčené, je jednoducho mimo dialektiky objektu a subjektu. To, pravda, neznamená, že naše výpovede napr. o objektívnej realite pred vznikom človeka sú nezmyselné, sú to sprostredkované výpovede, sú extrapoláciami z dosiahnutej úrovne poznania, napr. extrapolácie vývinovej teórie do obdobia pred vznikom človeka.

Myslím teda, že nie je metafyzikou operovať pojmom „holého bytia“. Holé bytie nie je nebytie, je len výrazom konkrétnej neurčenosti bytia. Je to výraz pre predpoklad určenia a spredmetnenia bytia (čo aj sprostredkované) v spoločenskoluďskej praxi.

Pojem holého bytia je teda výrazom absencie konkrétnych určení. Znamená odmietnutie každého subjektívneho idealizmu a solipsizmu. Práve z faktov vyplývajúcich z procesu spredmetňovania môžem dedukovať, že je čosi (nie ako vlastnosť, teda určenosť) mimo môjho vedomia. Toto bytie ako také alebo holé môžem vyjadriť iba takto: holé bytie je to, čo je mimo nášho vedomia, je to to, čo je poznateľné a prakticky zmocniteľné, je to to, čo je peratické (pretože z chaosu sa nemôže rozvinúť dialektika objektu a subjektu). Tieto vyjadrenia nie sú ešte nijakým konkrétnym určením bytia, sú vyjadrením stať sa určeným. Naproti tomu všetky otázky, ktoré sa dotýkajú kozmických, planetárnych, geologických, klimatických, biosomatických predpokladov ľudskej aktivity, sú už konkrétne. Napríklad otázky galaxie a i. sa týkajú už indukcií, generalizácií, extrapolácií a interpolácií našich viac či menej usporiadaných poznatkov a skúseností. No sú to otázky večne otvorené, ako aj vôbec veda je otvorená. Sú to otázky, ktoré večne prehľbujeme a dopĺňame v dialektike objektu a subjektu. Teda peratickosť (t. j. výraz *nejakého* poriadku) holého bytia je len podmienkou alebo *predpokladom* dialektiky praxe a poznania, predpokladom konkrétneho určenia. Avšak určitý *konkrétny* poriadok, čo aj na univerzálnej rovine, je už predmetom. Preto hovorím, že bytie mimo môjho vedomia je *pozadím* konkrétneho bytia, ktoré v procese teoreticko-praktickej aktivity postupne anektujeme.

Teda ontologické bytie je na všetkých stupňoch určené a určenosť znamená *vždy* aj podiel kognitívno-praktickej aktivity v procese spredmetňovania. Do procesu spredmetňovania náležia aj rozličné špecifické postupy, napr. extrapolácie z makrodimenzií do megadimenzií. Takéto extrapolácie musia byť sprevádzané kvalitatívnymi premenami parametrov a zákonitých vzťahov spôsobov bytia charakteristických pre každú štruktúrnu úroveň materiality. Napríklad relácia neurčitosti výrazne naznačuje hranice aplikability pojmov klasickej fyziky na oblasť mikrojavov.

*

Ako je známe, podľa Leninových slov „podstata“ alebo „substancia“ sú relatívne a vyjadrujú prehĺbenie ľudského poznania objektov. V súčasnosti sa kategória substancie definuje najčastejšie takto: *po prvé* ako hmota z aspektu jednoty všetkých foriem jej pohybu, všetkých vznikajúcich a zanikajúcich rozdielností a rozporov v tomto pohybe, ako dialektickoštruktúrna jednota všetkých foriem pohybu hmoty, jej vnútornej diferenciacie a rozporov, ako štruktúrna dialektika každej materiálnej entity, ako jednota diferenciacie a rozpornej dynamiky objektu. V zborníku sovietskych filozofov *Dejiny marxistickej dialektiky* sa konštatuje, že „forma existencie substancie sa nazýva modus“ (i. e. spôsob bytia). *Po druhé*, kategóriu substancie možno interpretovať v zmysle imanentného podmienenia „bytia ako takého“, no tento raz už *neurčeného* bytia, asi v zmysle spinozvskej causa sui.

*

V druhej práci, nedávno publikovanej, sa okrem iného konštatuje, že „*základnou existenciou bytia („holého“ i spoločenského) je hmota, materiálny svet, zložitost procesov, ktoré sú v podstate kvality fyzikálno-chemickej*“.

K tomuto citátu mám predovšetkým túto pripomienku: nepochopil som, ako môže byť hmota základom existencie „holého“ bytia. A ďalej som nepochopil, ako môže byť hmota, materiálny svet, zložitost procesov v podstate *fyzikálno-chemickej* kvality.

Pravda, autor vzápätí hovorí, že „existuje »substancia« ako korelát *hmoty* (a jej formy fyzikálne a chemické) a na *vyššom stupni* vývoja vznikajú (zákonite) »životné« formy (biosféra i noosféra)“.

V článku sa ďalej konštatuje, že „*podstata veci* spočíva v tom, že bytie (hmota, substancia, objektívna realita — nie sú to *celkom* ekvivalentné pojmy!) je objektívne nezávislá od človeka, subjektu, vedomia i myslenia“.

V tomto citáte sa uvádzajú v zátvorkách tri, ako hovorí autor, nie *celkom* ekvivalentné pojmy. Vynára sa tu problém interpretácie objektívnej nezávislosti uvedených entít. Tak napr. substanciu v zmysle druhého výmeru, ktorý som uviedol v predošlej pasáži, t. j. v zmysle neurčeného bytia možno označiť ako nezávislú od vedomia; naproti tomu objektívna realita je síce objektívne nezávislá od subjektu poznania, no *zároveň* je determinovaná aj spoločenskoľudským subjektom. Nie je to celkom *nepodstatný* rozdiel.

Tretí citát z uvedeného článku; „Vzťah objektu a subjektu... v nijakom historickom procese *nestane sa a nemôže sa stať taká modifikácia* tohto vzťahu: že by *subjekt* (v dejinách i v gnozeologickej »predhistórii« *existoval pred objektom* (hmota, substancia, objektívna realita). Alebo zrozumiteľnejšou rečou: že by *existoval človek* (subjekt, vedomie, myslenie) *pred prírodou*.“

Nepochybne je to tak. Treba len dodať na ozrejmienie, že modifikácie objektovo-subjektívneho vzťahu sú podmieňované postupne dosahovanými úrovňami v procese spredmetňovania bytia. Niet nijakých pochybností, že objektívna realita existovala pred vznikom človeka, ide konkrétne len o to, *aká* objektívna realita existovala pred vznikom človeka. Odpoveďou na to je vždy extrapolácia výdobytkov vedy a poznania na „cestu späť“ (v dimenzii času) až do obdobia pred vznikom človeka.